

участі кожної людини в політичному житті. І якщо на сьогодні створити такі умови не вдалося, то в політиці при прийнятті політичних рішень потрібно якомога вдаліше поєднувати пряму (плебісцитарну) і представницьку демократію.

Таким чином, демократія має стати універсальним принципом організації суспільного життя. Демократія повинна бути повсюди: на виробництві, в школі, в університеті, в партіях, в державі і т.д. Це зможе забезпечити максимальне врахування інтересів громадян, легітимність влади, високий рівень участі населення в політичному житті суспільства.

1.6.3. Перехід до демократії. Умови переходу

Перехід до демократії здійснюється в процесі демократизації. *Демократизація* — процес, в результаті якого відбувається перехід від недемократичних режимів до демократії. Даний процес відбувається нерівномірно — з припливами і відпливами. Така нерівномірна хвильова пульсація демократизації у світовій практиці дала поштовх розвитку *концепції “хвиля демократизації”*, яка була викладена в роботі американського політолога С. Гантінгтона “Третя хвиля: Демократизація наприкінці ХХ сторіччя” (1991 р.). В цій праці підкреслюється хвилеподібний і глобальний характер демократичних змін, а хвилю демократизації визначено як сукупність переходів від недемократичних до демократичних режимів, що відбуваються протягом певного проміжку часу, за умови, що число таких переходів значно перевищує число здійснених за той же час переходів у протилежному напрямку. На основі аналізу історичного минулого людства він виділяє три хвилі демократизації і дві хвилі відкату.

Перша хвиля демократизації (1820—1926) означала поширення парламентаризму, багатопартійних систем і загального виборчого права, насамперед у країнах Західної Європи та Північної Америки. *Зворотна хвиля (1926—1942)* принесла тоталітаризм у різних його формах: фашизм, сталінізм, нацизм і повернення низки країн до авторитарного правління. У період першої хвилі налічувалось 29 демократій, у період зворотної хвилі 12 країн відійшли від демократії.

Друга хвиля демократизації (1942—1962) характеризувалася перемогою над фашизмом, антиколоніальним рухом і розвалом колоніальної системи, модернізацією країн, що звільнилися від колоніальної залежності, включно з процесом цілковитої демократизації у деяких з них. У той час існувало 36 демократій. *Зворотна хвиля (1960—1975)* означала встановлення авторитарних диктатур у низці країн. Від демократії відійшли 6 країн.

Третя хвиля демократизації (розпочалася у 1975 р. і триває дотепер) ознаменувалася падінням авторитарних режимів у Греції, Португалії, Іспанії відповідно 1974, 1975, 1977 рр.). Потім вона охопила Латинську Америку та низку країн Азії. Тут на шлях демократії стали Домініканська Республіка, Гондурас, Перу, Туреччина, Філіппіни, Південна Корея. Нарешті справа дійшла до країн радянського блоку. Комуністичні режими зазнали краху спочатку в Південній та Центрально-Східній Європі, а потім в республіках Радянського Союзу. І хоч деякі дослідники висловлюють думку про настання спаду третьої хвилі демократизації, у більшості країн, котрі покінчили з недемократичним розвитком після 1974 р., демократія все ж таки досягла значних успіхів. У цей період існувало приблизно 40 демократій, а 4—5 країн відійшли від неї.

Вчені, що аналізують трансформаційні процеси з кінця 70-х років ХХ ст. в країнах Латинської Америки, ввели в науковий обіг термін «демократичний перехід», звідси й назва напрямку, який вивчає перехідні суспільства, — транзитологія.

Беручи до уваги усі три хвилі демократизації, вчені виділяють три моделі переходу від недемократичних режимів до демократії.

Класична лінійна модель (Англія, Швеція). Їй властиве поступове обмеження абсолютної монархії та розширення прав громадян і парламенту.

Циклічна модель (країни Латинської Америки). Демократичні та авторитарні режими по черзі змінюють один одного.

Діалектична модель (Іспанія, Португалія, Греція). Вона передбачає стрімке падіння авторитарних режимів і встановлення життєздатної демократії.

Усі ці моделі переходу до демократії передбачають певні зміни, без яких демократизація взагалі неможлива. Універсальними вимогами успішного переходу до демократії є:

- утвердження та розширення сфери приватної власності та формування ринкових відносин;
- створення середнього класу й умов для соціальної мобільності;
- широкі інвестиції в освіту й розвиток науки;
- формування громадянського суспільства;
- гарантії прав людини і створення механізму їх захисту;
- політичний плюралізм;
- розгалужена система вільної політичної комунікації та ін.

Більшість транзитологів, аналізуючи перехід до демократії, виокремлюють при цьому ряд стадій. Тривалий час популярною була модель демократичного переходу, запропонована американським політологом *Д. Растоу*. Порівнюючи переходи до демократії у Швеції (з 1890 до 1920 рр.) і Туреччині (з 1940 до 1960 рр.), він виділив три фази: підготовчу фазу, у процесі якої загострюються конфлікти між основними соціальними і політичними силами; фазу прийняття рішень, коли досягається компроміс між політичними акторами щодо нових правил демократичної політичної гри; фазу звикання, за якої демократичні інститути набувають стійкості.

Аналогічну схему переходу до демократії пропонують американські політологи *Ф. Шміттер* та *Г. О'Доунел*. Вони виділили наступні фази переходу: лібералізації, демократизації, ресоціалізації. Фаза лібералізації розпочинається кризою авторитарних чи тоталітарних режимів та кризою ідентичності еліт, яка закінчується їх розколом. Фаза демократизації відрізняється інституціональними змінами в політичній системі. На цьому етапі з'являються такі політичні інститути, як політичні партії, виборча система, які дають змогу формувати органи влади демократичним шляхом. Під час ресоціалізації відбувається освоєння громадянами демократичних цінностей і правил гри та поступове включення їх до нової політичної системи, тобто формується громадянське суспільство. Інші автори називають дану стадію стадією консолідації. Консолідація демократії — це процес перетворення випадкових домовленостей та умовних рішень, що виникають між політичними елітами у період демократичного переходу, у стійкі норми відносин суперництва і співробітництва між головними дійовими особами політичного процесу.

Отже, перехід-демократизація має певні фази, які проходить кожна країна, що демократизується. Але тривалість цих фаз та їх результативність залежать від конкретно-історичних умов розвитку суспільства.

Розділ 2

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ І ПРОЦЕСИ

- 2.1. Політична система суспільства
- 2.2. Держава як інститут політичної системи: сутність, ознаки, форми та основні функції
- 2.3. Система органів державної влади в Україні
- 2.4. Місцеве самоврядування
- 2.5. Політичні партії та партійні системи. Громадські організації та рухи

2.1.1. Політична система суспільства. Сутність системного підходу до аналізу політичних явищ і процесів

Людину оточує системний світ та й сама вона внутрішньо складається із системно впорядкованого світу. Різні форми руху матерії викликають до існування найрізноманітніші системи (космічні і земні, біологічні і соціальні, керовані і самокеровані, цілісні і незавершені, механічні й електронні...). На одному із циклів світового розвитку з'являються соціальні системи (людські спільноти), які через свою еволюцію ускладнюються, стають все більш суперечливими і такими, що потребують вивчення.

Політична система (а точніше підсистема) поряд із економічною, правовою, духовною та соціально-класовою є складовою соціальної (суспільної) системи. Вона стала результатом становлення й розвитку в людині соціального начала (неприродного, небіологічного, того, що